

HALKEVLERİ'NDE HALK MÜZİĞİ ÇALGI TOPLULUKLARI¹

Eren Can YILDIZ

Öğretim Görevlisi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, erencanyildiz@mgu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7241-1293

İsmet DOĞAN

Prof., Gazi Üniversitesi (Emekli Öğretim Üyesi), idogan@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3004-9449

Yıldız, Can Eren ve Doğan, İsmet. "Halkevlerinde Halk Müziği Çalgı Toplulukları". idil, 89 (2022 Ocak): s. 107-118.
doi: 10.7816/idil-11-89-09

ÖZ

Cumhuriyetin ilanı sonrasında milli ülküler çerçevesinde halkın eğitiminin tamamlayıcı bir unsuru olarak hizmet vermiş Halkevleri, 1932-1951 yılları arasında çalışmalar yürütmüş bir kültür kurumudur. "Çağdaş ve bilinçli bir toplum yetiştirme" gayesi ile 9 ana şube altında çalışmalar yapan halkevleri, güzel sanatlar şubesi içinde milli musikin gelişimi, kayıt altına alınması ve halk çalgıları üzerine çalışmalar tertip etmiştir. Halkevleri güzel sanatlar şubesi öncülüğünde yürütülen çalışmalar incelendiğinde halkevleri çatısı altında halk müziği ve milli saz topluluklarının bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma, halkevlerinde yürütülen halk çalgıları topluluk çalışmalarını incelemek ve tespit edilebilen çalışma örneklerini derleyerek bir kaynak oluşturmayı hedeflemiştir. Araştırmada elde edilen veriler nitel araştırma yöntemleri kapsamında değerlendirilmiş, arşiv, kaynak taraması ve döneme ait ulaşılabilen belgelerden yararlanılmıştır. Tespit edilebilen veriler ışığında halkevlerinde sürdürülen halk çalgıları topluluk icrasına yönelik çalışmalar incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, halk çalgıları toplulukları, halk müziği, halkevlerinde musiki

Makale Bilgisi:

Geliş: 17 Kasım 2021

Düzeltilme: 28 Aralık 2021

Kabul: 16 Ocak 2022

© 2022 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

¹ Halkevleri çatısı altında yürütülen halk çalgıları topluluklarının çalışmalarını incelemek ve tespit edilebilen çalışma örneklerini derleyerek bir kaynak oluşturma amacı taşıyan bu makale, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda Prof. İsmet Doğan'ın danışmanlığı, Doç.Dr. Sinan Ayyıldız'ın eş danışmanlığında devam eden "Türk Halk Müziği Toplu İcra Eğitiminde Karşılaşılan Problemlerin Çözümüne Yönelik Eğitim Materyali Önerisi (Saz/Bağlama Topluluğu Örneği)" adlı doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

Giriş

Cumhuriyetin ilanından sonra benimsenen ulus devlet anlayışı düşüncesi ve Atatürk ilke ve inkılapları ile birlikte, sosyal ve kültürel değişimlerin hangi alanlarda yoğunlaşması ve halka aktarılması gerektiği hususu ivedilikle belirlenmeye çalışılmıştır. Evrensel düzeyde halkın eğitime verilen önem, o dönemde temelleri yeni atılan Türkiye Cumhuriyeti'nde de üzerinde ciddiyetle durulması gereken önemli bir konu halini almıştır. Bu kapsamda, kültürel ve sanatsal alanda tertip edilecek çalışmalar ile ulus toplum anlayışı içerisinde kaynaşma sağlanması da bir diğer önemli hedef olmuştur. Nihai hedeflere ulaşabilmek ve benimsenen "çağdaş kültürel faaliyetler"i halka hızlı bir biçimde aktarılmasını sağlayacak kurumsal oluşumları tespit edebilmek maksadı ile devlet tarafından Türk gençleri Avrupa'da faaliyet gösteren kültür kurumlarını incelemek üzere görevlendirilerek Avrupa'ya gönderilmiştir (Toksoy, 2007: 7). Yapılan araştırmalar sonucunda kültür ve sanat alanında çalışmalar yürüten dünya çapında "1586" adet derneğin varlığı tespit edilmiştir (Şimşek, 2002: 21,22). Bu araştırmalar sonucunda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde benzer alanlarda faaliyetler yürütebilecek büyük merkezlerde "Halkevleri" adında kurumsal bir yapının kurulmasına karar verilmiştir. Halkevlerinin kuruluş talimatnamesinde kurulması düşünülen yeni kurumsal yapının hedefleri şu sözler ile ifade edilmiştir:

"Kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesi milli seciyenin ve Türk tarihinin ilan ettiği dereceler çıkmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, milli kültürün ilmi hareket ve faaliyetlerinin kuvvetlendirilmesini amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti özellikle medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları yeni hamlelerle geri kazanacak nesiller yetiştirmeyi medeniyet sahasında Türk milletini eski şeref mevkiini tekrar kazanmasını sağlayacaktır. Kurulan halkevlerinin gayesi ise bu uğurda çalışacak mefkureci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olacaktır" (C.H.F Halkevlerinin Talimatnamesi, 19 Şubat 1932, Mersin, s. 3-6; CHP Halkevlerinin Öğreneği, Ankara 1938, s. 3-4).

Talimatnamede de ifade edildiği gibi halkevlerinin kuruluş amaçlarının başında ulus devlet anlayışının perçinleştirilmesi ve milli benlik duygusu ön planda tutulmuş ve birçok bölgede 14 halkevinin açılışı aynı gün tertip edilmiştir (Özacun, 1996: 87). Cumhuriyet Halk Fırkası merkezinin denetiminde bir kurumsal oluşum şeklinde faaliyetlerini sürdürmüş olan Halkevleri, il ve ilçelerde şubeler, köylerde ise halkodaları adı verilen küçük birimler olacak şekilde bir kültür ve sanat kurumu olarak tasarlanmıştır. Bu yapılanma içinde etkinlikler, güzel sanatlar, temsil, dil ve edebiyat, halk dershaneleri ve kursları, spor, köycülük, sosyal yardım, tarih ve müze, kütüphane ve yayın olmak üzere dokuz adet kola ayrılmıştır (Tunalı, 2014:60-61). Dokuz faaliyet alanında yapılan çalışmaların halkın kendi kültürünü tanıması ve koruması açısından önemli olduğunu savunan ve vurgulayan halkevleri sekreteri Kadri Kaplan, "Atatürk ve Devrim" (Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler) adlı kitabında bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.

"Gerçekten de halk, bütün unsurlarıyla Halkevleri ve Halkodalarında kaynaşmaya başlamıştı. Yaşlılarla birlikte neredeyse kaybolup gitmekte olan ulusal oyunlarımız, ulusal giysilerimiz, türkülerimiz, halk edebiyatımız, kısaca folklor dediğimiz bütün halk bilgilerimiz, bu yuvalarda yeniden canlanmış ve kaybolmakta olan ulusal değerlerimiz yeniden ve gur bir biçimde gün ışığına çıkmaya başlamıştı. Böylece, bir yünden halkımızın yerel kültür değerleri araştırılıp bulunarak işleniyor, yaygınlaştırılıyor; bir yünden de modern kültür değerleri ve değer yargıları ulusal kalıplar içerisinde halka götürülüp ona sevdiniliyor ve benimsetiliyordu" (Kaplan, 1973, s. 53-54)

Halkevlerinin Halk Müziği Politikaları

Cumhuriyet dönemi politikaları doğrultusunda pek çok alanda etkin rol almış halkevlerinin hedeflenen milli müzik idealinin tanımlanması ve halk ile tanıştırılması sürecinde de önemli konumda olduğu göze çarpmaktadır. Halkevleri kurulmadan ve henüz faaliyetlerine başlamadan önce hazırlanan halkevleri talimatnamesinde "musikide güdülecek istikamet" şu sözler ile ifade edilmiştir.

"Halkevleri musiki mesai ve müsamerelerinde beynelmilel modern musiki ile milli türkülerimiz esas tutulacak ve beynelmilel musiki teknik ve aletleri kullanılacaktır. Yani musikide gayemiz modern ve beynelmilel musikiyi (ve taganni tarzını) esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir. Halkın musiki zevkini arttırmak ve yükseltmek için radyo gramofon gibi vasıtalarından da istifade edilmelidir" (CHF 1/3/1932).

Bu amaçlar doğrultusunda halkevlerinin kültürü korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak maksadıyla halka ve kültürene ait değerleri bir arada topladığı, derlenen folklor ürünlerini ise korumak amacıyla arşivlediği ve halkevi dergilerinde yayımladığı bilinmektedir. 1932'de yayımlanan talimatnamede arşivlenen bu ürünler arasında, köylerde ve topluluklarda söylenen sözleri ve notalarıyla tespit edilen milli türkülerin önemli bir yer teşkil etmesi hedeflenmiştir. Bu durum talimatnamede şu ifadeler ile vurgulanmıştır. "Şube Halk arasında bilhassa köylerde ve aşiretlerde söylenen milli türkülerin notaları ve sözleriyle milli oyunlar tarz ve ahengini tespit eder" (CHF 1/3/1932). 1932-1935 yıllarını kapsayan 103 halkevinde yapılmış

çalışmaların özetlendiği el kitabında milli türkülerin arşivlenmesine dair belirtilen bilgiler kuruluş talimatnamesi hedeflerini destekler niteliktedir. Kitapta halkevlerinin kurulduğu günden itibaren geçen 3 yıllık sürede çok sayıda türkü derlendiği özellikle belirtilmiştir. Örnek olarak bu belgede yer alan yalnızca Zonguldak'tan "800" türkü derlendiği bilgisi son derece dikkat çekicidir. (C.H.F, 1935: 74-2111). Bünyesinde birbirinden farklı müzik kollarında topluluk çalışmaları yürütülmüş halkevlerinde öncelikli hedef, beynelmilel müzik teknikleri ve araçları ile müzik yapmaktır. Halk türkülerinin ise milli sazlar ile icra edilmesi gerekliliği özellikle belirtilmiştir. Bu durum Cumhuriyet Halk Fırkası merkezi tarafından gönderilen talimatnamede şu sözler ile ifade edilmiştir:

"Halkevleri Müzik çalışma ve müsamerelerinde beynelmilel modern müzikle Halk türkülerimiz esas tutulacak ve beynelmilel müzik teknik ve vasıtaları kullanılacaktır. Müzikte gayemiz modern beynelmilel müziği ve teganni tarzını esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir. Bu esasa göre alaturka dediğimiz müziğe Halkevleri'nde ister Cümbüş, Ut, Kanun gibi sırf alaturka sazlarla; ister Keman, Piyano.... gibi alafranga sazlarla, ister Tef ve Değnek ile idare suretiyle yer vermek lâzımdır. Madde işaret olunan Halk türkülerini ancak Halk sazları ve Halk ağzı ile yapılabilir bir sanattır. Halk Müziği icrası, kendi sazını ve ağzını ve kendi tekniğini ister. Halk türkülerine refakat edebilecek halk sazları da cura, bağlama, bozuk, meydan sazı, kabak, karadeniz kemençesi, davul, zurna, kaval, darbuka, çifte nara.... gibi aletlerdir" (BCA, C.H.P 1939, s: 5/1416)

Yukarıda yer alan ifadelerden anlaşıldığı üzere halkevlerinde "alaturka" ve "alafranga" olarak tanımlanan çalgılarla halk müziğinin icra edilmesinin istenmediği; halk müziğinin icrasında ise halk çalgılarının kullanılması gerektiği özellikle belirtilmiştir. 1939 yılında yayımlanan başka bir talimatnamede ise bu durumu destekleyen şu ifadeler göze çarpmaktadır: "Anadolu Seslerine, maya, hoyrat, bozlak, deyişler, divan... gibi halk ezgilerine keman, cümbüş, ut, kanun, kemençe, ney... gibi alaturka sazlar değil doğrudan doğruya halk sazları refakat etmelidir" (BCA, C.H.P 1939: 5/1416). Halk türkülerinin bilhassa halk çalgıları ile çalınmasının istenmesi sonucunda halkevlerinde milli saz toplulukları oluşumu hızlanmış, kurulan halk çalgıları toplulukları performanslarını farklı platformlarda sergileme fırsatı bulmuştur.

Halkevlerinde Halk Çalgıları Topluluk Çalışmaları

Halkevlerinin müzik kolunun bir parçası olan topluluk çalışmaları arasında bandolar, yaylı orkestraları mandolin toplulukları, caz toplulukları, koro ve milli saz toplulukları olduğu bilinmektedir (Şanal, M. 2006), (Yüksel, R. 2020), (Evcin, 2019), (O. M. Öztürk). Bu topluluklar arasında yer almış, tespit edilebilen milli saz (halk çalgıları) topluluklarının çalışmalarına dair bilgiler ise tarihsel sıralama göz önünde bulundurularak şu şekilde sıralanabilir:

Trabzon Halkevleri bünyesinde milli saz topluluğu bulunduran halkevleri arasında yer almaktadır. Halkevi, yöresinin halk türkülerini bu milli saz topluluğu ile seslendirmiş ve etkinlikler planlamıştır. Bu durum 1933 yılında yayımlanan "Milliyet" gazetesinde şu sözler ile belirtilmiştir: "Halkevi Trabzon'da milli saz takımı güzel sanatlar şubesi münhasıran halk lisanı ile yazılmış şarkılarımız üzerinde meşgul olacak bir milli saz takımı vücade getirmiştir. Hemen faaliyetine başlayan bu takım bu ay içinde bir konser verecektir" (Milliyet Gazetesi, 17.07.1933). Milli saz heyetine ve türkölere bölge dinamikleri açısından önem verilen bir diğer halkevi Urfa halkevleridir. Yerel sanatçılardan oluşan on kişilik bir saz topluluğu bulanan Urfa halkevleri, bölgede şarkı, hoyrat ve türkülerin arşivlenmesi maksadıyla derleme çalışmaları yapmıştır (BCA, 490.01/844.339.2, 7 Temmuz 1934). Urfa Halkevi, milli saz toplulukları eşliğinde haftada bir düzenlenen "Halk Gecesi" programları kapsamında derleme çalışmalarında tespit edilen eserleri dinleyiciyle buluşturmuş, saz heyetini köy-kır ziyaretlerinde aktif bir şekilde kullanmıştır (BCA, 490.01/844.339.2, 29 Mayıs 1934). Diyarbakır Halkevlerinde 1934 yılından itibaren Celal Güzelses yönetiminde halk musikisi konserleri verildiği, bu ve benzeri etkinliklerin halkevlerinin kapanışına kadar devam ettiği bilinmektedir (Kardaş, 2007: 34). Kayseri halkevleri de halk çalgıları topluluğu olduğu tespit edilen bir diğer halkevidir. 1938 yılında Kayseri Halkevleri başkanı Naci Özsan halkevlerinin güzel sanatlar şubesinde Milli sazlar modern musiki ve bandodan oluşan dört ayrı saz heyetinin olduğunu ve bu saz toplulukları ile sergilenen konser sayısının 34'e ulaştığını ifade etmiştir. Özsan farklı saz heyetlerinin gerçekleştirmiş olduğu konserlere gelen dinleyici sayısının ise "22.688" kişi olduğunu belirtmiştir (Şanal, 2006: 290). Ankara halkevi de bölgesinin müzik zevkini arttırmak üzere milli saz ve türköl eşliğinde konserler vermiştir. 1938 yılı içinde "36 halk konseri", "5 salon orkestrası konseri" Ankara halkevinde verilmiş bu etkinliklere katılanların sayısı "11.908" i bulmuştur (Ankara Halkevi Bir Yıl İçinde... 1938-1939: 17). Tunceli halkevi de bünyesinde halk çalgıları topluluklarına yer vermiş ve saz heyeti ile etkinlikler düzenleyen bir diğer halkevidir. 27 Şubat 1939 tarihinde Tunceli halkevinin C.H.P. genel sekreterliğine iletmış olduğu bilgilendirme yazısında, kutlamalar çerçevesinde 5 kişilik mahalli saz heyetinin "milli parçalar" çalıp söylediği ve yöresel oyunlar oynandığı bildirilmiştir (Sertel, Tunceli'de Açılan Halkevleri Ve Halkodaları (1937- 1951), 2013: 210).

Çankırı halkevinin de milli saz topluluğu çalışmalarına önem verdiği ve bu alanda çalışmalarını vermiş olduğu konserlerle sürdürdüğü bilinmektedir. 1939 yılında yayımlanan Son Posta gazetesinde Çankırı saz takımı heyetinin çalışmaları şu sözler ile ifade edilmiştir:

"Çankırı'nın zengin halkiyatından mühim bir kısmını teşkil eden ve her tarafın sazından, musikisinden başka çok güzel nağmeler ve havalarla dolu bulunan yerli saz musikisi cidden teknik değer bulunmaktadır. Bu yerli sazı çalanlar da mahdud birkaç kişidir. Bu birkaç kişi düğünlerde sazlarını çalarak düğünü şenlendirir ve herkesi haddinden fazla eğlendirir. Bu saz takımı, üç dört kişiliktir. Başta "bağlama" olmak üzere aletleri dümbelek, kaşık, zilli maşadan ibarettir. İşte çok güzel bir musikiye sahip olan Çankırı, şimdiye kadar bu güzel milli havalarını bütün yurttaşlara duyuramamış bulunuyordu. Şükrü Dölen'in çalışması ile bu yıl bu saz takımı bir araya geldi ve Ankara radyo evine giderek geçen hafta 6 türkü çaldılar ve söylediler. Bundan sonra bütün yurdun 15 günde bir gece dinleyeceği Çankırı havaları, şüphe yok ki herkesi alakalandıracaktır". (Son Posta Gazetesi, 25.08.1939 s. 5)

Resim 1: "Çankırı Halkevleri Saz Heyeti" (Son Posta Gazetesi, 25.08.1939 s. 5)

27 Şubat 1939 tarihli Ulus Gazetesi haberinde de Kayseri halkevinde devam ettirilen saz topluluğu çalışmalarına yer verildiği görülmektedir (Bkz. Resim 2). Gazete haberinde halkevinin yedinci yılı münasebetiyle konserler yapıldığı, yedinci yıl törenlerinin "canlı" ve "şanlı" bir şekilde kutlandığı ifade edilmektedir.

Resim 2: "Kayseri Halkevleri Saz Heyeti" (Ulus Gazetesi, 27.02.1939 s. 6)

Özellikle radyonun ve radyoda yayınlanan halk müziği programlarının yaygınlaşması sonucu 1940'lı yıllardan itibaren halk çalgıları topluluğu ile yürütülen halk müziği çalışmalarının hızlandığı görülmektedir. 1940'lı yıllardan sonra mevcut imkanlar doğrultusunda bünyesinde halk çalgıları toplulukları kurmayı

başaran ve etkinlikler sergilediği tespit edilebilen halkevlere şu şekildedir:

Tarsus Halkevi milli saz topluluğu üzerine çalışmalar yürütmüş bir başka halkevi şubesidir. 12 Ocak 1940 yılında yayımlanan Tarsus Vatan Gazetesi haberinde halkevinin milli saz gecesi düzenlediği belirtilmiş, tertip edilen milli saz gecesinin halkı mutlu ettiği ve etkinliğe halkın ilgisinin yoğun olduğu aktarılmıştır (Tarsus Vatan Gazetesi, 09.12.1940). Milli sazlar ile dinletiler düzenleyen bir diğer halkevi de Tokat halkevleridir. 25 Mart 1940 tarihli "Son Posta" gazetesi haberinde halkevinin açılış yıldönümü münasebetiyle düzenlediği etkinliğe yer verilmiştir. (Bkz. Resim 3)

Resim 3: "Tokat Halkevleri Üyeleri" (Son Posta Gazetesi, 25.03.1940 s. 10)

Halkevlerinin açılış yıldönümü münasebetiyle bünyesinde etkinlikler düzenlenen bir diğer halkevi Fatih halkevidir. 24 Şubat 1941 yılı vakit gazetesi haberinde Fatih halkevinde halkevine ait bir "bağlama orkestrası" olduğu ve bu orkestranın halkevi etkinliğinde konser verdiği belirtilmiştir (Vakit Gazetesi, 24.02.1941: 8). Bu bilgi o dönemde halkevinde saz/bağlama topluluklarının var olduğunu ve etkin bir şekilde çalıştığını gösteren önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet arşivlerinde Cumhuriyet Halk Partisi merkezi ile olan yazışmalarda Konya halkevinde de "Milli Saz" topluluğunun bulunduğu dair ifadeler yer almaktadır (BCA. 967-742-4). 26 Ekim 1942 yılında yayımlanan "Son Posta" gazetesinde, Konya halkevinde "halk saz takımı" çalışmalarına yer verildiği ve her pazar günü halka halk türkülerinin dinlettirildiğine dair ifadelerin ve bir fotoğrafın yanı sıra (bkz. Resim 4), 1945 yılında Konya halkevinde Konya halk sazcularına ait olduğu belirtilen fotoğraf bu durumu teyit eder niteliktedir (Bkz. Resim 5).

Resim 4: "Konya Halkevi Bahçesinde Saz Heyeti" (Son Posta Gazetesi, 26.10.1942 s. 4/2)

Konyalı sazcular Konya Halkevi'nde (03.02.1945).

Soldan: Daldının Cevdet (cura), Seyit Mehmet Çopur (divan sazı), Yorgancı Recep (cura) Murat Tiftik (cura), Silleli İbrahim Berberoğlu (divan sazı), Mustafa Fındık (cura), İsmail Ağa (divan sazı). Sedirde oturan: Âşık Mehmet Yakıcı.

Resim 5: "Konyalı Saz Çalan İcracılar Konya Halkevi" (Öztürk,2022)

Halkevlerinde müzik politikalarına yön veren kişiler arasında yer almış dönemin halkevleri müfettişi Ahmet Adnan Saygun'un 1943 yılında Halkevlerinde var olacak müziğin nasıl olması gerektiğine dair kapsamlı yayınının ve bu konuda alınacak tedbirlerle ilgili raporlarının da halkevi çalışmalarına yön veren itici bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Saygun hazırlamış olduğu raporlarda halk çalgıları toplulukları adına halk musiki başlığı altında "Yavaş yavaş saz grupları teşkiline doğru giderek ve bunlar arasında müsabakalar tertip ederek şevki artırmak", "Muhitin belli başlı sazcularından ve yeni yetişenlerden gruplar teşkiline bilhassa ehemmiyet vermek" şeklinde halk çalgı topluluklarına dair fikirlerini belirtmiştir (BCA 1943, 969-748-2: 5-6). Tunalı, (2014) "Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerinde Yürütülen Müzik Eğitim Çalışmalarına Yaklaşımı (1932-1950)" adlı makale çalışmasında Saygun'un konuya dair fikirlerini şu sözleri ile ifade etmiştir.

"Saygun, Halkın müzik eğitimi yolunda özellikle halk türkülerini, sazlarını ele alarak onun alışkanlıklarını göz önüne alarak yürümenin en doğru yol olduğunu belirtmektedir. Ona göre kendisinde hiçbir şey çağrıştırmayan bir eser karşısında, eser ne kadar önemli ve değerli de olsa insanın ilgisiz kalmasının çok doğaldır. Halk sazlarından ve onların bir araya getirilmesinden oluşan "mehter" den birkaç ufak değişikliklerle yararlanılmalıdır. Yapılacak kadrolara göre oluşturulacak mehterlerin tek veya birkaç sesli çalacakları türkülerin, şarkıların, yürüyüş havalarının ve bunlara katılacak kütle halindeki koronun azametinin hayal edilmesini isteyen Saygun, halkın böyle bir teşekkülün çalacağı günleri sabırsızlıkla bekleyeceğini ve bu grupların, "milli karakter" kaybolmadan halka verilecek toplu ve çok sesli müzik eğitiminde en önemli yöntem olacağını vurgulamaktadır" (Tunalı, 2014, s. 323)

Ordu halkevleri de milli saz topluluğu ile etkinlikler gerçekleştirebilmiş halkevleri arasında yerini almıştır. 1945 ve 1948 yıllarında halkevi güzel sanatlar şubesi, halkevinin müsamere, konferans ve gezilerinde milli saz topluluğu ile halk türkülerini icra etmiş, Alafranga ve alaturka çalgı toplulukları muhtelif zamanlarda 23 adet konser vermiştir (Pala, 2006: 114). Bünyesinde saz heyeti olduğu tespit edilebilmiş bir diğer halkevi Afyon halkevidir. 1946 yılında Şuhut ve Emirdağ ilçelerinde folklor geceleri tertip eden Afyon halkevleri, folklor gecelerinde yerel sanatçılar eşliğinde sazlı ve sözlü etkinlikler yapmıştır. Saz heyeti etkinlik kapsamında Kamer Elif, Turnalar ve Topal koşma adlı türkülerini çalıp söylemiştir (Taşpınar, "Şuhut ve Folklor Gecesi- Emirdağ'ı Folklor Gecesi", Taşpınar Dergisi, s. 132-133, Ocak-Şubat 1946, s. 295-296). Erzincan halkevinin de milli saz topluluğu olan halkevleri arasında yer aldığı görülmektedir. Halkevi bünyesinde kutlanan milli bayramlar ve önemli günlerde halkevinde sazlar çalınıp türküler söylendiği, mahalli ve milli oyunlar oynandığı belirtilmiştir (Sertel, Erzincan Halkevi ve Faaliyetleri (1933-1951), 2020: 785). Milli sazlar ve milli oyunların aktarılması üzerine etkinlikler tertip ettiği bilinen bir diğer halkevi Eskişehir halkevidir. 13 Haziran 1948 tarihli Ulus gazetesi haberinde Eskişehir halkevi müzik kolunda yer alan gençlerin sık sık konserler verdiği ve milli oyunlar tertip ettiği ifadesi dikkate değerdir (Bkz. Resim 6).

Resim 6: "Eskişehir Halkevi Müzik Kolları" (Ulus Gazetesi, 13.06.1948 s. 5)

6 Mayıs 1948 yılında merkez tarafından halkevlerine Muhsin Adil Binal imzalı bir genelge çalışması iletilmiştir. Halkevlerine iletilmiş 9 sorudan oluşan çalışmanın amacı ve hedefi şu sözler ile belirtilmiştir. "Halkevlerimizin musiki çalışmalarını muhitlerinin temayüllerine göre düzenlemelerinin müspet neticeler almak hususunda faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu konuda bizimde aydınlanmamızı ve sizinle iş birliği yapmamızı sağlamak maksadıyla aşağıdaki soruları cevaplamanızı dilerim" (BCA.490.1.0.0/8.43.15/1).

Halkevlerine yapmış oldukları mevcut çalışmaları tanımlayabilmek adına gönderilen genelgede yer alan birtakım sorular ve cevaplar dikkat çekicidir. "Musiki kollarından hangisi daha çok gelişmek istidadını gösteriyor? Muhitinize en uygun çalışmalar hangileri olabilir? ("Halk türküleri korosu, yerli sazlar ile türküler üzerinde çalışmalar, bando, ilh...") şeklinde sorulan soruya doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Şanlıurfa Siverek halkevi "Musiki kollarımızdan en fazla gelişmek istidadını gösteren kısım halk türküleri korosudur. Muhitte çok derin alaka göstermekte ve sevmekte muhitimize en uygun olanı budur" (BCA.490.1.0.0/968.745.5/23), Van Erciş halkevi, "Musiki kollarımızdan muhitimizde bando ve yerli sazlar ile türküler üzerinde çalışmalar daha çok gelişmek istidadını gösteriyor" (BCA.490.1.0.0/967.743.6/7). Kars Tuzluca halkevi "Cümbüş-Akordeon, saz, halk türküleri yerli sazlar ile çalışılıyor" (BCA.490.1.0.0/968.745.5/14) Erzurum halkevi "Rahmetli üstad Faruk Kaleli'nin ölümünden sonra mecburen inkıtaat uğrayan mahalli halk türkülerinin yeniden tamim maksadıyla açmak istediğimiz mahalli türküler kursu ile halk sazı kursudur" şeklinde cevap vermiştir. Mevcut soruya verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkevlerinde gelişim gösterilmesi arzu edilen müzik kolunun ağırlıklı olarak halk müziği kolu olduğu gözlemlenmektedir. Bahsi geçen genelgede ileten sorular arasında dikkat çeken bir diğer soru "Bando sazlarının haricinde öteki sazlarınız nelerdir ve kaç tanedir?" sorusudur. Sorulan soruya Şanlıurfa Siverek Halkevi "Yerli saz ve halk türküleri korosunda 2 bağlama, 1 cura, 1 darbuka ve 1 zilli def mevcuttur" şeklinde cevap vermiştir (BCA.490.1.0.0/968.745.5/23). Soruya cevap veren diğer Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkevleri bünyelerinde "yerli sazlar" olmadığını haricinde farklı enstrümanlara sahip olduklarını belirtmiştir (Akt. Türker & Kaçmaz, 2020). Bilecik halkevi güzel sanatlar şubesi de bünyesinde musiki çalışmalarını sürdüren bir başka halkevidir. Halkevinin kuruluşunun 16. yıldönümü münasebeti ile etkinlikler düzenlendiği ve düzenlenen etkinliklerde köylerden ve kasabalardan gelen saz çalan ve oynayan kişilerin performanslar sergilediği bilinmektedir (Yüzbaşı & Akça, 2017, s. 370). Farklı saz heyetleri ile de ortak etkinlikler düzenlediği gözlemlenen halkevinde 1949 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı için "Eskişehir folklor ekibi" konser vermiş, konuk ekip Eskişehir halk türkülerini topluluk ve bireysel icracıların performansları ile dinleyiciye aktarmıştır (Akt. Yüzbaşı & Akça, 2017).

Halkevleri Çalgı Topluluklarının Radyo Faaliyetleri

Ankara'da kurulan radyo bünyesinde de zaman içinde halk müziği çalışmaları sergilenmeye başlanmıştır. 1938 yılında Sadi Yaver Ataman tarafından hazırlanan açıklamalı halk müziği programları ile halk müziği edebiyatı hakkında bilgiler verilmiştir. 1941 yılına gelindiğinde ise Mesut Cemil yönetiminde

çalışmalarını sürdüren "Klasik Türk Müziği Korosu" ile gerçekleştirilen "Bir Halk Türküsü Öğreniyoruz" programı Muzaffer Sarısözen şefliğinde, Sarısözen ve Recep Sarı'nın sazları eşliğinde koro ile türkü icraları yapılan bir program olmuş, bu programın sunuculuğunu ise Mesut Cemil üstlenmiştir. Bu programın "Halkevciler" adıyla nitelendirilen halkevleri müdavimleri tarafından da sıkı şekilde takip edildiğine dair bilgiler 1932-1942 yıllarını kapsayan bilgilendirme kitapçığında şu ifadelerle belirtilmiştir.

"Halk musikisi üzerinde çalışmalar günden güne artıp verimlenmekte, yeni havalar bulunup yayılmaktadır. Radyonun "Bir Halk Türküsü öğreniyoruz" saatinin en sadık ve istidatlı dinleyicileri Halkevciler olmuştur. Mahalli ve Milli raksları halkevlerindeki eğlence ve kutlama gecelerinin baş programı yapma emeli memleket ölçüsünde gerçekleşmektedir." (C.H.P, Halkevleri ve Halkodaları 1932,1942).

Radyoda yayınlanan halk müziği odaklı programlardan birisi de 15 günde bir radyo tarafından "Halkevleri Sanat ve Folklor Geceleri" adı ile yayınlanan programdır. Farklı illerde, kasabalarda çalışmalarını sürdüren halkevleri halk müziği toplulukları, bu program sayesinde ülke çapında seslerini duyurabilme fırsatı edinmiştir. Bu şekilde farklı halkevleri birbirlerinin yapmış olduğu topluluk çalışmalarını takip etme imkânı bulmuştur. Bu durum 1942 yılında yayımlanan kitapçık içinde şu sözler ile ifade edilmiştir

"Mahallî ve Millî Raksları, Halkevleri'ndeki eğlence ve kutlama gecelerinin baş programı yapmak emeli, memleket ölçüsünde gerçekleşmektedir. Radyo'dan 15 günde bir yapılan ve yarım saat devam eden "Halkevleri Sanat ve Folklor Geceleri, halk musikisinin, halk raksının ve halk âdetlerinin bir bir incelenmesine, bunları temsil edenlerin onore edilmesine ve memleket sanatkarlarının bunlardan haberdar olmasına ön ayak olmaktadır. Her tarafa halk arasında oynanıp sevilmeğe olan Rakslar, yeni baştan meydana konmuş, köylerden alınıp şehirlere getirilmiş, münevver gençlerin bunlardan zevk almaları, bunları öğrenip oynamaları sağlanmıştır. Vaktile yalnız Zeybek bilen büyükşehir çocukları, şimdi Halay'ı, Horan'ı, Bar'ı, birbirinden daha güzel, daha usta oynar olmuşlardır". (C.H.P 1942, 614 M.M 235)

Erol Evcin tarafından kaleme alınan "Ankara Radyosu'nda Halkevleri Sanat ve Folklor Saati" adlı makaleden elde edilen bilgilere göre, 4 Aralık 1941 yılında Ankara Halkevleri ile yayın hayatına başlayan "Halkevleri Sanat ve Folklor Geceleri" programında performans sergilemek için Halkevleri tarafından yurdun farklı köşelerinden yöresel üslubu en doğru şekilde yansıtabilecek halk müziği sanatçıların titizlikle seçilerek Ankara'ya gönderildiği bilinmektedir. Programa katılan halkevleri çalgı topluluklarının genellikle sözlü eserlere eşlik ettiği, bunun yanı sıra davul zurna topluluklarının ise sıklıkla çalgısal ezgiler seslendirdiği belirtilmiştir (Evcin, 2019). Program seyri içinde Türk halk müziği çalgıları ile toplu icra örnekleri sergilediği tespit edilebilmiş halkevleri şu şekildedir: Ankaralı mahalli sanatçılar toplu icra örneği olarak davul ve zurna ile "Cezayir ve Sin Sin Oyun Havasını" icra etmiştir (BCA, 490.01.1036.983.1). İlerleyen programlarda Ankara Halkevleri mahalli sanatçıları gibi Çorum, Ödemiş, Balıkesir, Bolu, Bursa, Akşehir, Geyve ve Kırklareli halkevleri yöre sanatçıları da davul ve zurna ile yöresel ezgilerini seslendirmiştir (Evcin, 2019). Programa katılan neredeyse her bir halkevinin davul zurna ekibi olması ise dikkat çekicidir. Programın bir başka konusu Konya Halkevleri olmuştur. 17 Mart 1942 yılında programa katılan halkevciler, yöresel Konya halk türkülerini Konyalı Murat Tiftik, Silleli İbrahim Berberoğlu, Karkınlı İbrahim Kara ve Tefçi Mustafa eşliğinde seslendirmiştir (Bkz. Resim 7) (BCA, 490.01.1037.990.1, 06.01.1942). Sanat severlerin ilgisi sebebiyle Ankara halkevlerinde tekrar edilen programda bazı Konya halk türkülerinin de kayıt altına alındığı bilinmektedir (Evcin, 2019).

Resim 7: "Konya Gecesinde" Halkevleri Sanatkarları
(Radyo, C.1, S.5, 15 Nisan 1942, s.22) (Akt. Evcin, 2019)

22 Aralık 1942 tarihinde Kayseri Halkevlerini temsilen yedi kişilik bir heyet Ankara'ya gelmiştir. Şehre ait sanat ve kültür değerlerinden örnekler sunan heyet, yöre türkülerini bağlama ve darbuka eşliğinde seslendirmişlerdir (Evcin, 2019). 19 Ocak 1943 tarihinde Afyon halkevleri sanatkarları Nevzat Çınar ve Abdullah Çelik Afyon yerel türkülerini seslendirmiş, kendilerine Çakır Ali ve Ahmet İnce bağlamalarıyla eşlik etmiştir (Evcin, 2019). Programa katılım sağlayan Perşembe Halkevlerinin ise yöresel ezgilerini bağlama, kemençe, darbuka ve ses sanatçıları toplu halde seslendirmiştir (BCA, 490.01.1038.992.1). 30 Mart 1943 yılında Kırklareli Halkevleri sanatçıları 9 kişilik bir heyet ile programa katılmış, halkevi müzik öğretmeni Selâhattin Yüce öncülüğünde topluluk bağlama, zilli maşa, darbuka, davul ve zurna sanatçıları ile yöresel ezgileri icra etmiştir (Evcin, 2019). Kırklareli halkevi özelinde dikkat çekici bir diğer husus program heyetine ayrıca katılma talebinde bulunan dört telli saz, meydan sazı, kaval, cura, ve bir halk aşığının olmasıdır. Ne yazık ki sanatçıların talepleri yeterli bütçe ve programa hazırlık imkanının bulunmaması sebebiyle reddedilmiştir (BCA, 490.01.1037.989.1, 24.03.1943). Kütahya Halkevlerinin 1943 yılında hazırlamış olduğu ve dönemin milletvekillerinin de katılımıyla gerçekleştirilen yayın performansı, daha sonrasında Ankara Halkevleri bünyesinde de tekrarlanmıştır (Bkz. Resim 8). (Evcin, 2019).

Resim 8: "Kütahyalı Sanatçılar ve Kütahya Milletvekilleri" ("Kütahya Halkevi", Radyo, C.2, S.18, 15 Mayıs 1943, s.15),
(Akt. Evcin, 2019)

Fotoğraf karesinden de anlaşılacağı üzere, “Halkevleri Sanat ve Folklor Geceleri” programına katılan Kütahyalı sanatkarlar Kütahya yöresine ait ezgileri birbirinden farklı tipte olan bağlama ailesi üyeleri ile birlikte icra etmiştir. Daha önce radyoda seslendirilmemiş ya da kayıt altına alınıp arşivlenmemiş türkülerini bağlama ve kaval eşliğinde ilk kez programda icra eden bir diğer halkevi Eskişehir halkevleridir (Akt. Evcin, 2019). Yöresel sanatçılar “Kara Koyun Beyidir” ve “Türkmen Dağı” adlı türkülerini Türk halk müziği sazları ile toplu halde icra etmiştir. Türk halk müziği çalgıları ile toplu halde performanslar sergilemiş halkevleri sanatkarları arasında Yozgat Halkevi sanatçıları da yer almaktadır. Programa katılan Yozgat halk musikisi ekibi “Sürmeli”, “Bozlak”, “Bozlak Altı” gibi yöre ezgilerini halk müziği çalgıları ile icra etmiştir (Akt. Evcin, 2019: 156). 15 Mayıs 1944 yılında radyo yayına ait fotoğraftan da anlaşılacağı üzere “Halkevleri Sanat ve Folklor Geceleri” programına katılan Yozgat Halkevleri sanatçıları yöresel ezgilerini bağlama, klarnet ve def ile icra etmiştir (Bkz. Resim 9)

Resim 9: Yozgat Halkevleri Sanatçıları (“Yozgat Halkevi”, Radyo, C.3, S.30, 15 Mayıs 1944, s.22) (Akt. Evcin, 2019)

Kültürel değerlerin halka aktarılması ve tanıtımı noktasında rol almış “Halkevleri Sanat ve Folklor Geceleri” programı, yöre beğenileri doğrultusunda farklılıklar gösteren halk çalgılarının toplu halde icralar sergilemesine vesile olmuş, bu icraların tespitine ve kayıt altına alınmasına katkı sağlamıştır.

Sonuç

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür ve sanat alanlarında kitlesel bir üretim ve değişim yaratma fikrinin tezahürü olarak inşaa edilen halkevlerinin, ulusallaşma sürecinde de etkin bir rol aldığı bilinmektedir. Hedeflenen ideallerin ancak halkın çeşitli kollarında eğitimi sonrası mümkün olacağına inanan ve yurdun farklı bölgelerinde faaliyetlerini uzun yıllar devam ettiren halkevleri, Cumhuriyet dönemi ideolojilerinin yaygınlaştırılmasında da öncü kurumlar arasında yer almıştır. O döneme ait müzik politikaları arasında yer alan “beynelmilel musiki teknik ve aletler ile” milli müziğimizi ortak bir noktada birleştirme fikri halkevlerinde batı (Avrupa) tipi toplulukların (bandolar, yaylı orkestraları, mandolin toplulukları vb.) yaygınlaşmasını ve faaliyetlerde bulunmasını sağlamış, ulusal birlik ve beraberlik duygularını ön planda tutarak pek çok insanı halkevleri çatısı altında bir araya getirmiştir. Halkevlerinde cumhuriyet döneminin önde gelen bestecileri önderliğinde Batı (Avrupa) müziği armoni kuralları ile milli müziğimizi yorumlama çabası içinde bulunulmasının yanı sıra halk müziği ve milli saz topluluğu çalışmalarına da yer verildiği gözlemlenmiştir. Belirli bir dönem alaturka müzik olarak nitelendirilen klasik Türk müziğine ve çalgılarına C.H.P genel sekreterliği tarafından uygulanan kısıtlamalar (BCA, C.H.P 1939, s: 5/1416), halk müziği çalışmalarının ve çalgı topluluklarının ön planda tutulmasını ve çalışmalarının hızlanmasını sağlayan etkenler olarak gözlemlenmiştir. Bu sayede Anadolu'nun pek çok farklı bölgesinde halkevleri çatısı altında kurulan milli saz toplulukları performanslarını milli günler, kutlamalar ve özel etkinlikler kapsamında halkın önünde sergileme fırsatı bulmuştur. Halkevlerinin folklor ürünlerinin korunması ve milli türkülerin arşivlenerek yayımlanması üzerine sürdürdüğü titiz çalışmalar da milli müziği yurt genelinde ön plana çıkaran ve

yaygınlaştıran etkenler arasındadır. Dönemin en yaygın kitle iletişim aracı radyoda halkevlerine özel hazırlanan programlar ile halk türkülerinin halkevcisi yerel sanatçılar tarafından icra edilmesi ve kayıt altına alınması halkın, yaşam biçimlerine ve kültürel dinamiklere göre farklılıklar gösteren halk müziği yorumlarını tanımasına olanak sağlamıştır.

Kaynaklar

- Aldıbaş, Özcan. «Zonguldak Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951). » Yüksek Lisans Tezi 2016: 1-145.
- Erol, Türker ve Derya Kaçmaz. «1948 Tamimi Doğrultusunda Doğu Ve Güneydoğu Vilayetlerindeki Halkevleri Müzik Çalışmalarının Değerlendirilmesi. » *İdil Dergisi* 71 (2020): 1087-1102.
- Evcin, Erol. «Ankara Radyosu'nda Halkevleri Sanat ve Folklor Saati. » 9. Milletarası Türk Halk Kültürü Kongresi Genel Konular. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019. 133-174.
- Kaplan, Kadir. Atatürk ve Devrim (Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Kardaş, Canser. «Diyarbakır Halkevi ve Karacadağ Dergisinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi. » Yüksek Lisans Tezi 2007: 1-183.
- Pala, Hikmet. «Cumhuriyet Modernleşmesi Projesinin Bir Aracı Olarak Ordu Halkevi ve Çalışmaları. » Yüksek Lisans 2006: 1-386.
- Sertel, Savaş. «Tunceli'de Açılan Halkevleri ve Halkodaları (1937-1951). » *Tarih Okulu Dergisi* (2013): 205-260.
- Toksoy, Nurcan. Halkevleri / Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak. Ankara: Orion Kitabevi, 2007.
- Tunalı, Sancar. «Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerinde Yürütülen Müzik Eğitim Çalışmalarına Yaklaşımı (1932-1950).» *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16.1 (2014): 315-338.
- Yüksel, Reyhan. «Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Halkevleri'nde Halk Müziği Ve Batı Müziği Beraberliği. » *Ahenk Müzikoloji Dergisi* 6 (2020): 1-20.
- Yüzbaşı, Esin ve Bayram Akça. «Bilecik Halkevi Şubeleri Ve Faaliyetleri. » *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15.1 (2017): 363-396.
- Özacun, Orhan. «Halkevlerinin Dramı. » *Kebikeç Dergisi* (1996): 87-96.
- Öztürk, Okan Murat. «Mandolinle Muasırlaş(tır)mak: Türkçülüğün Mûsikî Sahasındaki Programı Işığında Köy Enstitülerinde Müzik Eğitimi. » *Etnomüzikoloji Dergisi* 3 (2020): 18-55.
- Öztürk, İhsan. «Silleli İbrahim Berberoğlu/Konya. » tarih yok. <https://www.repertukul.com/>. 2 Nisan 2020.
- Şanal, Mustafa. «Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938). » *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22.64 (2006): 261-292.
- Şimşek, Sefa. Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.
- . «Erzincan Halkevi ve Faaliyetleri. » *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6.3 (2020): 759-790.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı:
(BCA 490.1.0.0/8.43.15/1)
(BCA, 490.01.1036.983.1)
(BCA, 490.01.1037.989.1, 24.03.1943).
(BCA, 490.01.1037.990.1, 06.01.1942).
(BCA, 490.01.1038.992.1, 25.03.1943).
(BCA, 490.01/844.339.2, 29 Mayıs 1934)
(BCA, 490.01/844.339.2, 7 Temmuz 1934).
(BCA, C.H.F, 1935 s.74-2111)

(BCA, C.H.P 1939, s: 5/1416)
(BCA. 965-735-1 s:15)
(BCA.490.1.0.0/967.743.6/7)
(BCA.490.1.0.0/968.745.5/14)

FOLK MUSIC INSTRUMENT ENSEMBLES IN HALKEVLERİ

Eren Can YILDIZ, İsmet DOĞAN

ABSTRACT

Halkevleri (Turkish: Halkevleri, literal translation: People's Houses, also translatable as Community Centres), which served as a complementary factor for the education of the people as a part of national ideals after the proclamation of the Republic, is a cultural institution that carried out works between 1932-1951. Halkevleri, which performed under 9 main branches "with the aim of raising a modern and conscious society", also carried out studies on the development and recording of national music and on Turkish folk music instruments within the branch of fine arts. The folk music and the national saz ensembles have been observed to be among the works carried out under the leadership of the Halkevleri fine arts branch. This study aimed to examine works of the folk instruments ensemble carried out under the institutional umbrella of Halkevleri and to create a resource by compiling the work examples that could be found. The data obtained in the research were evaluated within the scope of qualitative research methods, and archives, source scanning and documentary data for the period were used. In the light of the collected data, the studies on the performance of folk instruments ensemble carried out in the Halkevleri, which were the leading institutions in education, culture and art during that period, were examined and interpreted.

Keywords: Halkevleri, folk instrument ensembles, folk music, music in halkevleri